

KOMPETENCJE ZAWODOWE KURATORÓW SĄDOWYCH

ABSTRAKT

Osoba wykonująca zawód kuratora sądowego powinna posiadać określone cechy osobiste oraz kompetencje zawodowe. Bardzo często efektywność pracy kuratorów sądowych jest determinowana przez posiadane cechy osobiste. Prowadzone badania miały na celu określenie, jaki jest poziom wymienionych zmiennych. Uzyskane wyniki pokazują, że dla kuratorów sądowych najważniejsze znaczenie mają pozytywne relacje interpersonalne, natomiast cecha, jaką jest pozytywne nastawienie wobec siebie, osiągnęła najniższy średni wynik. Jeżeli chodzi o kompetencje zawodowe, to najwyższej ocenione zostały kompetencje realizacyjne, a najniższej postulacyjne. To, jak podopieczni postrzegają kuratora sądowego, jest zdeterminowane przez jego predyspozycje osobowościowe, system wartości i postawę wobec norm moralnych, umiejętności komunikacyjne oraz świadomość służebności zawodu, jaki wykonują. Profesja kuratora nie powinna być kojarzona czy też utożsamiana z kontrolą osoby nadzorowanej, ale ze wsparciem, jakiego kurator udziela podopiecznym.

Słowa kluczowe: kurator sądowy, kompetencje zawodowe, cechy osobiste, kuratela sądowa

W literaturze przedmiotu dotyczącej kurateli sądowej dość mało jest badań odnoszących się do kompetencji zawodowych, a w szczególności cech osobowościowych tej grupy zawodowej. Można co prawda odnaleźć publikacje poruszające te kwestie, jednakże mają one charakter rozważań teoretycznych.

Artykuł prezentuje badania przeprowadzone wśród zawodowych kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich.

Zawodowi kuratorzy sądowi zgodnie z zapisami w Ustawie o kuratorach sądowych powinni mieć następujące kwalifikacje:

- 1) posiadać obywatelstwo polskie, korzystać z pełni praw cywilnych i obywatelskich;

- 2) mieć nieskazitelną charakter;
- 3) być zdolnym ze względu na stan zdrowia do pełnienia obowiązków kuratora sądowego;
- 4) mieć ukończone wyższe studia magisterskie z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych lub prawnych albo inne wyższe studia magisterskie i studia podyplomowe z zakresu nauk pedagogiczno-psychologicznych, socjologicznych lub prawnych;
- 5) odbyć aplikację kuratorską;
- 6) zdać egzamin kuratorski (Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. nr 98, poz. 1071 ze zm.).

Biorąc pod uwagę zakres prowadzonych badań, wymaganie nieskazitelności charakteru przez kuratora sądowego wiąże się m.in. z posiadaniem kompetencji moralnych. Co prawda pojęcie „nieskazitelności charakteru”, mimo że zostało zdefiniowane, jest nieostre. Jednakże można je określić poprzez odniesienie się do skatalogowanego zespołu cech właściwych dla pożądanego wzorca kuratora sądowego (który był wzorowany na cechach, jakie powinien posiadać sędzia). Zaliczyć można do nich m.in.: uczciwość, wrażliwość, sumienność, pracowitość, otwartość intelektualną, samokrytycyzm, optymizm życiowy, zaufanie do ludzi, empatię, zaangażowanie oraz wysoką kulturę osobistą (Ereciński, Gudowski, Iwulski, 2002, s. 167; Jedynak, 2014, s. 99).

Oprócz nieskazitelności charakteru do wykonywania zadań powierzonych kuratorom sądowym niezbędne jest posiadanie odpowiedniej wiedzy specjalistycznej oraz umiejętności praktycznych, których nabywa w trakcie kształcenia na poziomie akademickim. Tę wiedzę i umiejętności oraz warsztat metodyczny kurator rozwija i doskonali w trakcie aplikacji kuratorskiej. Posiadanie tak szerokiego wachlarza kompetencji ma na celu podniesienie rangi zawodu adekwatnie do powierzonych zadań oraz do pełnienia profesji zaufania publicznego.

Jednakże zawód kuratora wymaga ciągłego podnoszenia swoich kompetencji na drodze samokształcenia na różnego rodzaju kursach, szkoleniach czy studiach podyplomowych, a także sięgania po literaturę fachową.

Skoro kompetencje są tak ważnym czynnikiem wykonywania zawodu kuratora sądowego, to na wstępie należy odpowiedzieć na pytanie, czym są kompetencje zawodowe. Zdaniem Stanisława Dylaka (1995) to swego rodzaju zbiór dyspozycji, wartości, wiedzy i umiejętności, które są niezbędne w pracy wychowawczej, a przecież do zadań kuratora sądowego należą m.in. te o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym (Jedynak, Stasiak,

2014, s. 88–96). Natomiast zdaniem Anny Przeclawskiej (1985, s. 37–44) w rolę zawodową pedagoga, a tym samym kuratora sądowego, wpisują się następujące kompetencje zawodowe:

- uszczegóławianie celów wychowania i przekładanie ich na język określonych zamierzeń;
- tworzenie warunków sprzyjających dla osiągania uznawanych celów wychowania i pełnych możliwości rozwojowych;
- inspirowanie i stymulowanie rozwoju osobistego podopiecznego, kształtowanie jego postaw, budowanie jego systemu wartości oraz horyzontów myślowych.

Kurator zawodowy w swojej pracy codziennie spotyka się z nowymi sytuacjami, które są dla niego wyzwaniem, i które wymagają od niego nieustannego rozwoju. Biorąc pod uwagę fakt, że nasze doświadczenie buduje się w dwóch obszarach, a mianowicie w zakresie wiedzy technicznej oraz praktyczno-moralnej, to idąc za Robertem Kwaśnicą (1994, s. 16–20), można wyróżnić kompetencje techniczne i praktyczno-moralne.

Do kompetencji technicznych autor zaliczył: kompetencje postulacyjne, które należy rozumieć jako umiejętność definiowania celów (czyli pożądanego stanu rzeczy) oraz identyfikowanie się z nimi; kompetencje realizacyjne, umożliwiające – na podstawie posiadanej wiedzy i umiejętności – sprawne posługiwanie się metodami i środkami działania oraz kompetencje metodyczne, dające możliwość logicznego uporządkowania własnego działania, na skutek czego wzrastają szanse osiągnięcia zamierzonego celu. Z kolei w grupie kompetencji praktyczno-moralnych znajdują się: kompetencje interpretacyjne, które obejmują wartości, wiedzę i umiejętności, dzięki którym kurator sądowy nadaje sens wszystkiemu, co się dzieje w jego otoczeniu; kompetencje moralne, umożliwiające autorefleksję odnoszącą się do własnego postępowania w sposób zgodny z własnym wyborem, ale bez ograniczania wolności i praw innych ludzi – w tym również podopiecznych. Jako ostatnie Kwaśnica (tamże, s. 16–20) wskazał kompetencje komunikacyjne, które umożliwiają prowadzenie dialogu, zarówno z sobą samym, jak i z innymi ludźmi poprzez empatyczne rozumienie, akceptację i otwartość.

Natomiast Zbigniew Tyszka (1963) zalicza do cech charakteryzujących kuratora sądowego łatwość nawiązywania kontaktów interpersonalnych, uczciwość, zaradność, sumienność, zrównoważenie emocjonalne, takt oraz autorytet, jakim osoba pełniąca ten zawód powinna się cieszyć wśród podopiecznych.

Bardzo często efektywność pracy kuratorów sądowych uzależniona jest od cech osobowościowych, jakie prezentują. W tym miejscu należy przytoczyć klasyfikację czynników osobowościowych, jak i sprawnościowych, które warunkują efektywność pracy kuratorów sądowych:

1. Czynniki ułatwiające nawiązanie i podtrzymywanie kontaktu z podopiecznym i jego środowiskiem.
2. Czynniki niezbędne do wykonywania zawodu kuratora lub czynniki niezbędne do wykonywania funkcji kuratora społecznego.
3. Czynniki modalne, niezbędne przy „promieniowaniu” na podopiecznego.
4. Czynniki potrzebne do realizacji funkcji wychowawczo-resocjalizacyjnej.
5. Czynniki niezbędne do realizacji funkcji nadzorującej, kontrolnej.
6. Czynniki niezbędne dla funkcji zarządzania zasobami ludzkimi (Ostrowska, 2008, s. 280).

Zdaniem Zbigniewa B. Gasia (2010, s. 14) rozwój profesjonalny to nabywanie, rozwijanie i wdrażanie w pracy zawodowej wiedzy o sobie i świecie, umiejętności intrapsychicznych, interpersonalnych i społecznych oraz osobistych doświadczeń zawodowych. Jego celem jest osiągnięcie kompetencji profesjonalnej, skonkretyzowanej w postaci idealnego wzorca roli zawodowej.

Pedagog, pracujący z osobami niedostosowanymi społecznie (również kurator sądowy), poza umiejętnościami instrumentalnymi powinien cechować się akceptacją dla określonego zadania, celu, sytuacji czy problemu. Jego kompetencje zawodowe powinny przejawiać się zarówno w wymiarze praktycznym (opanowanie metodyki pracy kuratora sądowego), jak i w wymiarze merytorycznym (wiedza dotycząca przedmiotu oraz przekonania odnoszące się do realnych możliwości i osobistej zdolności do skutecznego przeprowadzania zadań zawodowych) (zob. Dylak, 1995).

Bez względu na przyjętą koncepcję teoretyczną kompetencje zawodowe posiadają określony zbiór właściwości odróżniających je od innych cech składających się na profesjonalizm zawodowy. Wśród tych właściwości wymienić można:

- kompetencje to kategoria podmiotowa (zawsze należy określić, czyje są);
- kompetencje mają ograniczony zasięg przedmiotowy i społeczny (wskazują, wobec kogo są przejawiane i czego dotyczą);
- kompetencje należą do dyspozycji wyuczanych;

- proces nabywania kompetencji zachodzi zawsze w określonym kontekście;
- kompetencje mają dynamiczny charakter, tj. na przestrzeni czasu może nastąpić ich rozwój, integracja bądź ograniczenie;
- przypuszczalnie cechą kompetencji jest generatywność i transformowalność (Stech, 2002, s. 12).

Badania własne

Celem podjętych badań było określenie kompetencji zawodowych kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich.

Sformułowano następujące problemy badawcze:

- Jakie cechy osobiste charakteryzują badanych kuratorów sądowych?
- Jakie kompetencje zawodowe posiadają badane osoby?

Do zebrania materiału empirycznego zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety. Jako narzędzia badawcze wykorzystano Kwestionariusz Zorientowania na Rozwój Profesjonalny autorstwa Zbigniewa B. Gasia.

Badania zostały przeprowadzone wśród 64 zawodowych kuratorów sądowych wykonujących orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich z województwa lubelskiego i mazowieckiego. Dobór osób do badań miał charakter losowy.

W badaniach wzięło udział łącznie 54 kobiety i 10 mężczyzn. Wiek badanych kuratorów sądowych mieści się w przedziale 28–57 lat. Uwzględniając wykształcenie badanych osób, to wszyscy legitymują się wykształceniem wyższym magisterskim. Biorąc pod uwagę staż pracy zawodowych kuratorów sądowych, to zawiera się on w przedziale od 2 do 33 lat pracy. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby pracujące od 10 do 20 lat – 31 osób, natomiast najmniej liczną grupę kuratorzy pracujący poniżej 5 lat – 14 osób. Trzecią co do liczebności grupę stanowiły osoby ze stażem pracy w zawodzie kuratora sądowego powyżej 20 lat – 19 osób.

Na wstępie przystąpiono do określenia cech osobistych badanych zawodowych kuratorów sądowych; w tym celu zastosowano statystyki opisowe, tj. średnią arytmetyczną (M) oraz odchylenie standardowe (Sd). Szczegółowe dane zawarto w tabeli 1.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że najwyższy średni wynik badani kuratorzy uzyskali w skali „Pozytywne relacje interpersonalne” ($M = 7,70$), która odnosi się do partnerskiej wymiany wzajemnego sza-

TABELA 1. Cechy osobiste zawodowych kuratorów sądowych

Cechy osobiste	Średnia (<i>M</i>)	Odchylenie standardowe (<i>Sd</i>)
Pozytywne nastawienie wobec siebie	6,92	2,33
Wzrost i rozwój osobisty	7,50	1,83
Autonomia	7,39	2,19
Adekwatne spostrzeganie rzeczywistości	7,08	2,18
Kompetencje w działaniu	7,48	2,28
Pozytywne relacje interpersonalne	7,70	2,13

Źródło: badania własne.

cunku, zrozumienia oraz okazywania pozytywnych emocji w kontaktach interpersonalnych. Istotny też jest dla badanych osób „Wzrost i rozwój osobisty” ($M = 7,50$), który należy rozumieć jako dążenie do samorealizacji i stawianie sobie odległych i konstruktywnych celów, a także „Kompetencje w działaniu” ($M = 7,48$) rozumiane jako wywiązywanie się z pełnionych ról społecznych. Najniższy średni wynik zawodowi kuratorzy sądowi uzyskali w skali „Pozytywne nastawienie wobec siebie” ($M = 6,92$), które przejawia się w postaci akceptacji siebie takim, jakim się jest, z własnymi możliwościami i ograniczeniami. Wynika z tego, że badane osoby na przeciętnych poziomie oceniają swoje cechy osobiste.

Dokonując porównania uzyskanych wyników w grupie zawodowych kuratorów sądowych z tymi, jakie uzyskali pracownicy socjalni w badaniach prowadzonych przez Ewę Grudzieńską (2015, s. 54), to można zauważyć, że średnie wyniki uzyskane przez kuratorów sądowych w pięciu z analizowanych skalach okazały się niższe. Jedynie w zakresie podskali „Adekwatne spostrzeganie rzeczywistości” średnie wyniki, jakie uzyskali badani kuratorzy, okazały się nieznacznie wyższe (kuratorzy $M = 7,08$; pracownicy socjalni $M = 7,00$). Natomiast zestawiając uzyskane wyniki z tymi, jakie otrzymał Gaś (2010, s. 20–21), badając kuratorów sądowych ($M = 10$), okazało się, że są one porównywalne, przy czym tam badane osoby najwyższą średnią uzyskały w skali odnoszącej się do kompetencji w działaniu ($M = 8,10$) oraz pozytywnych relacji interpersonalnych ($M = 8,50$).

Kolejnym krokiem było określenie, jakie kompetencje zawodowe prezentują zawodowi kuratorzy sądowi biorący udział w badaniach. Szczegółowe dane zawiera tabela 2.

TABELA 2. Kompetencje zawodowe kuratorów sądowych

Kompetencje zawodowe	Średnia (<i>M</i>)	Odchylenie standardowe (<i>Sd</i>)
Kompetencje interpretacyjne	7,66	1,92
Kompetencje moralne	7,31	2,33
Kompetencje komunikacyjne	7,53	2,36
Kompetencje postulacyjne	7,19	2,27
Kompetencje metodyczne	7,47	2,23
Kompetencje realizacyjne	7,80	2,09

Źródło: badania własne.

Analizując dane zawarte w tabeli 2, można zauważyć, że badani zawodowi kuratorzy sądowi wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich najwyżej ocenili swoje „Kompetencje realizacyjne” ($M = 7,80$), które umożliwiają sprawne posługiwanie się metodami i środkami działania zgodnie z posiadaną wiedzą i umiejętnościami. Drugi co do wysokości wyniki uzyskały badane osoby w skali „Kompetencje interpretacyjne” ($M = 7,66$), które obejmują wartości, wiedzę i umiejętności, dzięki którym kuratorzy nadają sens wszystkiemu, co dzieje się w ich otoczeniu. Najniższe średnie wartości zaobserwowano w skali „Kompetencje postulacyjne” ($M = 7,19$), które umożliwiają definiowanie celów (czyli pożądanego stanu rzeczy) oraz identyfikowanie się z nim, a także „Kompetencje moralne” ($M = 7,31$), umożliwiające autorefleksję moralną dotyczącą własnego postępowania w sposób zgodny z własnym wyborem, ale bez ograniczania praw i wolności innych ludzi, w tym także podopiecznych.

Zestawiając uzyskane wyniki z tymi, jakie otrzymał Gaś (2010, s. 20–21), okazało się, że również w zakresie samooceny posiadanych kompetencji zawodowych badani kuratorzy rodzinny uzyskali niższe średnie wyniki we wszystkich sześciu skalach, przy czym na uwagę zasługuje fakt, że kompetencje moralne w porównywanych grupach znalazły się na przeciwległych biegunach, ponieważ w badaniach Gasia uzyskały najwyższy wynik. Natomiast porównując wyniki z tymi, jakie uzyskali pracownicy socjalni w badaniach prowadzonych przez Grudziewską (2015, s. 55), można zauważyć, że tu również średnie wartości są wyższe, na korzyść pracowników socjalnych, we wszystkich sześciu analizowanych podskalach, tj. „Kompetencje interpretacyjne” ($M = 7,98$), „Kompetencje moralne” ($M = 7,69$), „Kompetencje

komunikacyjne” ($M = 8,12$), „Kompetencje postulacyjne” ($M = 7,52$), „Kompetencje metodyczne” ($M = 8,09$), „Kompetencje realizacyjne” ($M = 8,12$).

Z punktu widzenia swoistej „służebności” zawodu kuratora sądowego istotne jest, aby osoby wykonujące ten zawód cały czas dążyły do podnoszenia swoich kompetencji, zarówno w wymiarze osobistym, jak i zawodowym. Aby zawodowi kuratorzy sądowi (jak również społeczni kuratorzy sądowi) mogli się rozwijać w tych dwóch wymiarach, niezmiernie ważne jest wspieranie ich w tym poprzez odpowiedni system wzmocnień, reagowanie na ich potrzeby, zwrócenie uwagi na zasoby, jakie posiadają, a także usprawnienie systemu komunikacji wewnątrz instytucji sądu na wszystkich możliwych płaszczyznach.

To, jakie kompetencje zawodowe posiada kurator sądowy wykonujący orzeczenia w sprawach rodzinnych i nieletnich (kuratorzy karni również) wpływa na skuteczność oraz efektywność jego pracy z osobami poddanymi nadzorowi. Według Marii Grzegorzewskiej (1967, s. 100–104) nie każdy może być kuratorem sądowym, gdyż tej pracy nie można „odrabiać”. Osoby wykonujące ten zawód powinny kierować się poczuciem odpowiedzialności, okazywać życzliwość podopiecznym, troszczyć się o życie społeczne, w które wchodzi, a także mieć wiarę w ludzi i zaufanie do nich. Z całą pewnością oddziaływania na podopiecznych w warunkach wolnościowych są istotnym elementem systemu resocjalizacji, ponieważ stwarzają możliwość osobom poddanym nadzorowi rozwinięcia swojego potencjału oraz podniesienia jakości życia swojego i najbliższych osób (przecież każdy człowiek go posiada), przy wsparciu ze strony osoby kuratora.

To, jak podopieczni postrzegają kuratora sądowego, jest zdeterminowane przez jego predyspozycje osobowościowe, system wartości i postawę wobec norm moralnych, umiejętności komunikacyjne oraz świadomość służebności zawodu, jaki wykonują. Profesja kuratora nie powinna być kojarzona czy też utożsamiana z kontrolą osoby nadzorowanej, ale ze wsparciem, jakiego kurator udziela podopiecznym w toku prowadzonych oddziaływań.

BIBLIOGRAFIA

- Dylak, S. (1995). *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Ereciński, T., Gudowski, J., Iwulski, J. (2002). *Komentarz do prawa o ustroju sądów powszechnych i ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa*. Warszawa: Lexis Nexis.
- Gaś, Z.B. (2010). *Rozwój profesjonalny wychowawcy: teoria i praktyka*. W: Z. Bartkiewicz, A. Węgliński, A. Lewicka, *Powinności i kompetencje w wy-*

- chowaniu osób niedostosowanych społecznie* (s. 13–24). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grudzińska, E. (2015). Kompetencje społeczne a funkcjonowanie profesjonalne pracowników socjalnych w pracy z osobami zagrożonymi marginalizacją i wykluczeniem społecznym. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 18, 51–60.
- Jedynak, T. (2014). Kwalifikacje kuratorów sądowych. W: S. Jedynak, K. Stasiak, *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego* (s. 96–101). Warszawa: Lexis Nexis.
- Kwaśnica, R. (1994). *Wprowadzenie do myślenia o wspomaganii nauczycieli w rozwoju*. Wrocław: Wrocławska Oficyna Nauczycielska Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego.
- Ostrowska, K. (2008). *Psychologia resocjalizacyjna. W kierunku nowej specjalności psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- Przeławska, A. (1985). Pedagog – kim ma być, jak go kształcić. Propozycje do dyskusji. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 1, 37–44.
- Stech, K. (2002). Kompetencje zawodowe nauczyciela spojrzenie na problem. W: K. Ferencz, E. Kozioł, *Kompetencje nauczyciela wychowawcy* (s. 11–20). Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Tyszka, Z. (1963). *Rola kuratora sądowego w resocjalizacji przestępców (studium socjologiczno-psychospołeczne)*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PROBATION OFFICERS

ABSTRACT

Each person working as a probation officer should have specific personal features and professional competence. Very often, productivity of probation officers is determined by their personal features. The current research aimed to determine, the level of variables mentioned above. The results show that positive interpersonal relationships have the highest importance for probation officers, whereas positive attitude towards oneself is the least important factor. As for professional competencies, the one connected with realization was assessed the highest and postulate competence scored the lowest. The perception of probation officers by the charged is determined by their personality predisposition, a system of values, the attitude towards moral norms, communication skills, and the awareness of the servitude of their profession. The profession of the probation officer should not be associated or identified with the control of the inferiors but with the support they should be granting.

Key words: probation officer, professional competence, personal features, judicial supervision